

ZIELONOGÓRSKIE SEMINARIA JĘZYKOZNAWCZE
SŁOWO – FORMA, TREŚĆ, UŻYCIE**Andrzej Sieradzki**

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

<https://doi.org/10.59444/uz.9788378425694.pp.185-201>**JĘZYKOWA IDENTYFIKACJA NIEDZIEL
W DWÓCH TYPACH KALENDARZA LITURGICZNEGO****Wstęp**

Organizacja roku liturgicznego skupia się wokół trzech podstawowych jednostek czasowych: roku, tygodnia i dnia. W rocznym cyklu liturgicznym, zwanym *annus circulus*, centralne miejsce zajmuje Wielkanoc¹, w cyklu tygodniowym, niedziela. Czas w kalendarzu liturgicznym ma charakter mistyczny, jest czasem świętym, sakralnym. Jako taki pozostaje w opozycji do czasu świeckiego. Ten pierwszy jest związany z rytmem życia codziennego, drugi natomiast uobecnia się w toku różnego rodzaju celebracji o charakterze religijnym. Mircea Eliade, który wprowadził do kulturoznawstwa to rozróżnienie czasowe, pierwszy z tych czasów postrzega jako zwykłe trwanie, pozbawione aktów o charakterze religijnym, drugi natomiast jako powrót do czasu początku, przywoływanego przez obchodzone cyklicznie święta. Charakteryzuje go w relacji do czasu świeckiego następująco:

Uderza nas przede wszystkim jedna zasadnicza różnica między dwoma rodzajami czasu: czas święty z natury swej jest odwracalny, w tym sensie, że w istocie swej jest to uobecniony praczas mityczny. Wszelkie święto religijne, wszelki czas liturgiczny polega na reaktualizowaniu jakiegoś sakralnego wydarzenia, które dokonało się w przeszłości mitycznej, „na początku”. [...] Czas sakralny daje się więc bez końca odzyskiwać, bez końca powtarzać².

W czasie sakralnym święto nie jest tylko wspomnieniem czasu początków, jest zawsze jego reaktualizacją. Ta obrzędowa reaktualizacja czasu początku jest podstawą każdego kalendarza liturgicznego, w tym liturgicznego kalendarza katolickiego³.

Katolicki kalendarz liturgiczny rozpoczyna się w pierwszą niedzielę adwentu i dzieli się na okresy, na przykład okres Adwentu, okres Wielkiego Postu, okres Wielkanocy,

¹ H. Wąsowicz, *Chronologia średniowiecza*, Lublin 2016, s. 108.

² M. Eliade, *Sacrum. Mit. Historia*, przekł. A. Tatarkiewicz, Warszawa 1970, s. 105.

³ *Ibidem*, s. 108.

okres po Zesłaniu Ducha Świętego etc. W odniesieniu do tych obszarów lub świąt, które stanowią ich wyznaczniki, porządkowane są z kolei niedziele, jako najważniejszy liturgicznie dzień tygodnia⁴. Nie od początku dziejów chrześcijaństwa niedziela zajmowała w rytmie kultu tygodniowego miejsce centralne. Pierwsi chrześcijanie, wywodzący się z tradycji judaistycznej, początkowo świętowali ostatni dzień tygodnia, czyli *jom szabat*. Tradycja świętowania niedzieli, jako dnia poświęconego upamiętnieniu zmartwychwstania Chrystusa, rodziła się długo i była początkowo bardziej umotywowana przez czynniki społeczne i polityczne niż przez refleksję teologiczną. Jak pisze Samuele Boccichocchi:

[...] powstanie kultu niedzielnego nie nastąpiło w czasach apostoelskich. O powstaniu kultu niedzielnego zdecydowały wczesne czasy poapostolskie, właściwie pierwsza połowa II w. po Chr. i rozgrywające się wówczas gwałtownie procesy historyczne zarówno wewnętrzne, jak i zewnętrzne, które doprowadziły w konsekwencji do powstania nowych form identyfikacji chrześcijańskich z niedzielą jako dniem religijnego kultu na czele⁵.

Proces przechodzenia ze świętowania jako dnia świątecznego soboty na rzecz niedzieli był dość długi i przebiegał odmiennie w poszczególnych częściach Cesarstwa Rzymskiego. Najstarsza informacja na temat świętowania niedzieli przez chrześcijan pochodzi z napisanej w II wieku *Apologii* św. Justyniana:

Nasze zgromadzenia dlatego odbywają się w dniu słońca, ponieważ jest to pierwszy dzień, w którym Bóg z ciemności wyprowadził materię i stworzył świat, a Jezus Chrystus, nasz Zbawiciel, w tym dniu zmartwychwstał⁶.

Motywuując ten zwyczaj, przywołuje Justynian, jak dowodzi przytoczony fragment, tradycję żydowską, w której pierwszy dzień tygodnia, *jom riszon*, upamiętniał początek stworzenia, ale też chrześcijański sposób widzenia niedzieli jako dnia, w którym Chrystus wstał z martwych. Historycy zakładają, że oprócz podstaw teologicznych, na wybór tego właśnie dnia w Rzymie miał zapewne wpływ szerzący się wówczas kult Mitry, którego wyznawcy, po upowszechnieniu się tygodnia siedmiodniowego, za dzień świąteczny uznawali niedzielę⁷. Popularne w Rzymie kultury słoneczne, mitraizm, a przede wszystkim tradycja chrześcijan rzymskich sprawiły, że Konstantyn Wielki w edyktie z marca 321 roku ustanawia niedzielę dniem wypoczynku, w którym sklepy i warsztaty musiały być pozamykane. Jedynie rolnikom pozwalano na pracę. Niedziela stawała się w ten sposób dniem wolnym od pracy, co nie znaczy, że była dniem świątecznym dla

⁴ P. Borowiak, A. Sieradzki, *Typ uporządkowania roku liturgicznego a sposoby identyfikacji niedziel (bułgarski prawosławny kalendarz liturgiczny i polski katolicki kalendarz liturgiczny)*, „Limes Slavicus” 2018, 3: *Культурни концепти на славянството*, s. 23-36.

⁵ S. Bacchiocchi, *Od soboty do niedzieli*, Warszawa 1985, s. 8.

⁶ Justyn Męczennik, *I Apologia* 67, 3, Kraków 2004.

⁷ M. Simon, *Cywilizacja wczesnego chrześcijaństwa*, Warszawa 1979, s. 457.

wszystkich chrześcijan Cesarstwa. Jak pisze Sokrates Scholastyk, jeszcze w VI wieku święcili oni sobotę jako dzień nabożeństwa i odpoczynku. Wyjątek stanowili tylko chrześcijanie w Rzymie i Aleksandrii:

[...] podczas gdy we wszystkich Kościołach na obszarze całej ziemi w sobotę każdego tygodnia odprawia się tajemnice mszy świętej, duchowni w Aleksandrii i w Rzymie na podstawie jakiejś starodawnej tradycji uchylili się od tego⁸.

Jeszcze panujący na przełomie VI i VII papież Grzegorz I nakazuje represje wobec chrześcijan świętujących sobotę, ale jest to już czas, gdy niedziela staje się ostatecznie podstawowym elementem zarówno kalendarza świeckiego, jak i kalendarza liturgicznego, co więcej, w tradycji chrześcijańskiej zyskuje z upływem lat status najważniejszego dnia tygodnia.

Kalendarz liturgiczny to lista świąt zorganizowanych w cyklu rocznym. Składa się z dwu nałożonych na siebie cykli świąt: temporalu i sanctorału. Temporał zorganizowany jest wokół Wielkanocy, sanktorał zaś skupia w sobie święta misterium Chrystusa. Wielkanoc, jako centralny punkt roku, świętowana jest w dwu jubileuszach: rocznym, jako uroczystość Zmartwychwstania oraz tygodniowym, jako kolejne niedziele⁹.

W niniejszym artykule przedstawiam sposoby identyfikacji niedziel w zależności od typu organizacji przestrzeni czasowej w kalendarzu liturgicznym. Podstawę analizy stanowią dwa typy kalendarza: kalendarz tradycyjny oraz nowy, posoborowy kalendarz liturgiczny, zatwierdzony do użytku kościelnego w 1969 roku. W obu typach odmiennie organizowana jest przestrzeń czasowa roku liturgicznego, co przekłada się bezpośrednio na sposób porządkowania poszczególnych niedziel w skali czasowej. Jako elementy tak ukształtowanego układu niedziele porządkowane są w przestrzeni czasowej kalendarza z przywołaniem różnego typu relacji, w jakie wchodzi z wyznaczonymi w przestrzeni roku punktami odniesienia. Centralnym punktem jest zawsze Wielkanoc.

Relacje przestrzenne dzieli się ogólnie na lokatywne, czyli statyczne oraz kierunkowe, czyli dynamiczne¹⁰. Jak pokazują prowadzone w niniejszym artykule analizy, wszystkie relacje wyrażane przez frazy identyfikujące niedziele mają charakter statyczny. Ze względu na rozszerzenie metaforyczne, frazy wyrażające lokalizację w czasie mają swoisty charakter. Lokalizatorem jest zawsze punkt wyznaczony na osi czasu. Elementy przez niego lokalizowane są porządkowane nie na obszarze *przed*, *w* i *za*, jak w wyjściowej relacji lokatywnej, ale *przed*, *w*, oraz *po*. W zależności od miejsca położenia obiektu lokalizowanego w stosunku do lokalizatora w niniejszym tekście wyróżniam trzy typy czasowych relacji lokatywnych, które nazywam od profilujących

⁸ *Ibidem*, s. 430.

⁹ H. Wąsowicz, *op. cit.*, s. 108-109.

¹⁰ J. Lyons, *Semantyka*, t. 2, Warszawa 1989, s. 296.

je przyimków¹¹ jako: 1. relacje typu *ante*, 2. relacje typu *infra/in*, 3. relacje typu *post*. Niezależnie od typu relacji lokalizator musi być jednoznacznie wyznaczony. Jest to zawsze wyznaczanie onomazjologiczne. Lokalizator czasowy może zatem stanowić podstawę tworzenia relacji, rozmaicie porządkujących lokalizowane obiekty (również o charakterze czasowym). Teoretycznie uporządkowanie to może przebiegać w dwu kierunkach: ablatywnym lub adlatywnym. W konkretnej sytuacji zostaje wybrany jeden z nich. Wyróżniony w przestrzeni czasowej obiekt może pełnić wyłącznie funkcję lokalizatora lub też lokalizując obiekty tożsame z nim kategorialnie (tygodnie, dni, godziny), być jednocześnie pierwszym elementem porządkowanych relacyjnie obiektów. Sposób ujmowania czasu sprawia, że uporządkowanie to ma charakter liniowy, zawsze uszczegóławiany numerycznie. Sam lokalizator może być kategoryzowany jako punkt (np. Wielkanoc), odcinek (np. oktawa) lub obszar (np. Adwent). Tak scharakteryzowane elementy są w konkretnej sytuacji komunikacyjnej porządkowane w relacje, które mogą mieć mniej lub bardziej schematyczny charakter i ulegać rozmaitym konkretyzjom.

Przedmiotem opisu w tym artykule są frazy syntaktyczne identyfikujące niedziele, które wyrażają skonkretyzowane relacje lokalizacji w przestrzeni czasowej, w których lokalizatorem jest zawsze określony dzień lub okres z przestrzeni czasowej kalendarza liturgicznego, natomiast elementem lokalizowanym obiekt kategoryzowany ogólnie jako niedziela. Warto dodać, że pomimo iż poszczególne składniki fraz są leksykalnymi eksponentami poszczególnych członów relacji semantycznej, całość frazy denotuje zawsze niedzielę.

W kalendarzu liturgicznym wszystkie niedziele identyfikowane są przez frazy syntaktyczne, które są eksponentami przedstawionych wyżej relacji lokatywnych, oraz przez frazy syntaktyczne będące nazwami własnymi danej niedzieli. Za nazwy własne uznaję w tym tekście grupy nominalne oparte na rzeczowniku *niedziela* determinowanym przez historycznie ukształtowaną nazwę danej niedzieli lub incipit Introitu, na przykład *Dominica Palmarum*, *Dominica Cantate Domino*. W obydwu przypadkach inny jest typ wyznaczania obiektu: przez deskrypcję jednoznacznie określoną (lokatywne frazy syntaktyczne) oraz przez nazwanie (wyznaczanie onomazjologiczne – frazy będące nazwami własnymi).

Nadrzędnym celem prowadzonych analiz jest sprawdzenie sposobu wykorzystania poszczególnych typów fraz (tych wyrażających lokalizację w przestrzeni czasowej i tych, które są nazwami) w sposobie identyfikacji niedziel w określonym typie kalendarza liturgicznego, konkretnie w dziewiętnastowiecznym kalendarzu liturgicznym,

¹¹ Pojęcie profilowania przejmuję z obszaru gramatyki kognitywnej, zob. np. J.R. Taylor, *Gramatyka kognitywna*, Kraków 2007, s. 244-250.

reprezentowanym przez kalendarze z 1840 i 1888 roku¹² oraz w kalendarzu posoborowym, reprezentowanym przez polski kalendarz na rok 2017/18¹³ oraz łaciński na rok 2016/17¹⁴.

Wszystkie denotujące niedzielę frazy mają postać grupy nominalnej, w której członem konstytutywnym jest rzeczownik *niedziela* (*dominica*), z kolei determinatory stanowią wykładniki poszczególnych relacji oraz miejsca w uporządkowanym liniowo szeregu.

Prowadzone w niniejszym artykule analizy będą się koncentrować na:

1. charakterystyce struktur semantycznych (relacji) wyrażanych przez poszczególne typy fraz,
2. wskazaniu typów fraz, które identyfikują daną niedzielę: tylko fraza lokatywna, tylko fraza z determinatorem nazwowym, dwie frazy lokatywne, fraza lokatywna i nazwa.

Zarówno w kalendarzu przed-, jak i posoborowym przedmiotem analiz są frazy łacińskie. Polskie grupy nominalne referujące poszczególne niedziele roku liturgicznego uwzględniam tylko jako tło porównawcze, w analizach prowadzonych na materiale wyekscerpowanym z kalendarza posoborowego.

Przedstawione problemy omawiam poniżej w kontekście dających się wyróżnić w obu typach kalendarzy liturgicznych obszarach czasowych.

Identyfikacja niedziel w kalendarzu przedsoborowym

Centralnym punktem (i tym samym lokalizatorem) organizacji metaforycznie ujmowanej przestrzeni czasowej jest Wielkanoc. Wyznacza ona dwa okresy ją poprzedzające, *przedpoście* i *Wielki Post* oraz pięćdziesięciodniowy okres następujący po tym święcie, kończący się niedzielą *Pentecoste*. Niedziele w okresie przedpościa: *Dominica Septuagesima*, *Dominica Sexagesima* i *Dominica Quinquagesima* są eksponentami jedynej w kalendarzu relacji typu *ante*. Przy czym w stosunku do Wielkanocy lokalizowane są nie bezpośrednio niedziele, ale liniowo uporządkowane i oznaczone numerycznie dni poprzedzające święto Paschy. Liczebnik porządkowy, zgodnie z przyjętą conceptualizacją liturgiczną, oznacza odpowiednio niedzielę przypadającą w siedemdziesiąty (łac. *septuagesima*), sześćdziesiąty (łac. *sexagesima*) oraz pięćdziesiąty (łac. *quinquagesima*)

¹² *Directorium persolvendi rite officii divini ad usum universi cleri saecularis Dioeceseos Cracoviensis pro Anno aerae vulgaris MDCCCXL*, Cracoviae 1840; *Ordo Divini Officii Recitandi Sacrique Celebrandi ad usum Venerabilis Cleri Saecularis Dioecesis Cracoviensis pro Anno Bissextili 1888*, Cracoviae 1888.

¹³ *Kalendarz liturgiczny dla Archidiecezji Poznańskiej na Rok Pański 2017/2018*, Poznań 2017.

¹⁴ *Ordo celebrandi officium divinum et missam secundum calendarium romanum generale*. [...] *Pro anno liturgico 2016-2017*, Romae 2016.

dzień przed Wielkanocą. Relacje te mają charakter czysto kognitywny. Są wyłącznie myślowym modelem skonstruowanym na potrzeby kalendarza liturgicznego. W rzeczywistości poszczególne niedziele usytuowane są tylko w pobliżu punktów nazywanych przez poszczególne nazwy: *Septuagesima* – 63 dni, *Sexagesima* – 56 dni. Tylko *Dominica Quinquagesima* jest położona 50 dni przed Wielkanocą jako lokalizatorem, przy czym Wielkanoc stanowi tu jednocześnie pierwszy element numerycznie uporządkowanego szeregu poprzedzających ją dni. Poszczególne dni (jako obiekty lokalizowane) porządkowane są numerycznie w kierunku ablatywnym od lokalizatora. W analizowanych kalendarzach wskazane wyżej liczebniki stanowią część frazy referującej daną niedzielę przedpościa. Taka sytuacja narzucona jest charakterem badanych dokumentów. W innych sytuacjach występują samodzielnie jako nazwy poszczególnych niedziel, *Septuagesima*, *Sexagesima*, *Quinquagesima*, denotując takie same wartości semantyczne jak pełna fraza. Ta sytuacja spowodowała, że pierwsza (już zredukowana do członu determinującego) nominacja niedzieli motywuje nazwę całego okresu przedpościa, *Tempus Septuagesimae*. Dowodem na usamodzielnienie się nazw poszczególnych niedziel tego okresu jest też fakt, że mogły one pełnić funkcję determinatorów w syntagmach oznaczających rozmaite sytuacje związane z przedpościem, jak chociażby we frazie: *Quinquagesima-Kantaten*, która odnosi się do czterech kantat napisanych przez Bacha na trzecią niedzielę tego okresu. Jako samodzielne jednostki tłumaczone były również na języki wernakularne, w tym polski, w którym poświadczono są już od okresu staropolskiego: *Siedmdziesiątnica*, *Sześćdziesiątnica* oraz *Pięćdziesiątnica*.

We wcześniejszych dokumentach, zarówno kościelnych, jak i świeckich, niedziele te mogły mieć również nazwy tworzone od pierwszych słów Introitu. Są to odpowiednio: *Dominica Circumdederunt*, *Dominica Exurge* oraz *Dominica Esto mihi*¹⁵. Jako identyfikatory tych niedziel poświadczono są też frazy o charakterze lokatywnym, na przykład *Dominica ante Cineres*, *Dominica ante caput jejuniūm*. Ponieważ ani w kalendarzu stanowiącym podstawę prowadzonych tu analiz, ani w innych kalendarzach dziewiętnastowiecznych tego typu nazwy nie występują, nie są zatem przedmiotem uwagi w dalszej części niniejszego tekstu.

Do szeregu omawianych nazw *in statu nascendi* należała też *Dominica Quadragesima*. Nazwa ta wyraża zatem tę samą sytuację semantyczną jak pozostałe frazy identyfikujące niedziele przedpościa. Jako pierwsza niedziela następnego okresu wyznaczanego przez Wielkanoc, Wielkiego Postu, stała się podstawą do nazwania całego okresu, stąd też, już jako determinator, pojawia się we frazach referujących niedziele tego okresu. W analizowanych kalendarzach cztery pierwsze niedziele Postu są identyfikowane przez frazy syntaktyczne o postaci: *Dominica I Quadragesimae*, *Dominica II*

¹⁵ H. Wąsowicz, *op. cit.*, s. 662-663.

Quadragesimae, Dominica III Quadragesimae, Dominica IV Quadragesimae. Oznaczające poszczególne niedziele grupy syntaktyczne są tu eksponentami relacji, w której lokalizatorem jest Wielki Post, ujmowany jako obszar lokalizujący uporządkowane numerycznie niedziele. Takie ukształtowanie relacji warunkuje kształt wyrażających ją fraz, gdzie przy członie konstytutywnym (jest to zawsze rzeczownik niedziela) na pozycji determinatora pojawia się kolejny numer lokalizowanego obiektu oraz nazwa lokalizatora (*Quadragesima*). Syntagmy lokatywne identyfikują, jako jedyne, pierwsze cztery niedziele Wielkiego Postu. Schemat syntaktyczny tych fraz wskazuje wprawdzie na relację posesywną ('niedziele należące do Wielkiego Postu'), można jednak przyjąć, że jest to przetransponowany pierwotny schemat lokatywny. Na możliwość takiej interpretacji wskazuje chociażby wyraźnie ukierunkowany sposób uporządkowania poszczególnych niedziel: od początku okresu ku jego końcowi. Dowodem na to, że konceptualnie wydzielano początek tego periodu, jest przytoczona już wyżej nazwa niedzieli – *Dominica ante caput jejunium* czy nazwa Środy Popielcowej – *Caput quadragesimae*. Jednoznacznie na lokatywny charakter relacji leżących u podstaw fraz identyfikujących niedziele Wielkiego Postu wskazuje fraza *Dominica I in Quadragesima*, obecna we współczesnym, łacińskim kalendarzu liturgicznym, w której przyimek *in* profiluje ewidentnie relację lokalizacji niedzieli na ograniczonym obszarze Postu. Może to być jednak tylko argument wspierający, a nie rozstrzygający.

Wyłącznie przez nazwę identyfikowane są w badanych tekstach niedziela piąta i szósta, odpowiednio jako *Dominica Passionis* oraz *Dominica Palmarum*. W obydwu frazach rzeczownik *dominica* stanowi część nazwy własnej danej niedzieli.

Wielkanoc, jako centralny element kalendarza liturgicznego, jest identyfikowana wyłącznie przez nazwę własną. W starszym z badanych kalendarzy dziewiętnastowiecznych jest to fraza: *Dominica Resurrectionis Domini Nostri Jesu Christi*, w kalendarzu z końca stulecia zanotowana została fraza bardziej rozbudowana (a tym samym mająca większą nośność semantyczną): *Dominica Paschae. Ressurrectio Domini Nostri Jesu Christi*.

Jak już wspomniałem, Pascha otwiera okres, który kończy się niedzielą zwaną *Dominica Pentecoste*. Ta utrwalona w łacińskiej nomenklaturze niedziel nazwa została zapożyczona z języka starogreckiego (Πεντηκοστή), gdzie w kalendarzu liturgicznym pełni również funkcję nazwy niedzieli zamykającej okres wielkanocny. W czasowo-przestrzennej organizacji kalendarza liturgicznego wyraża ona numerycznie oznaczony pięćdziesiąty dzień po Wielkanocy. Do szeregu uporządkowanych numerycznie dni należy, jako dzień pierwszy, a zarazem lokalizator, niedziela Wielkanocna. Jest to zatem identyczny sposób porządkowania dni jak w przypadku niedziel przedpościa. Inny jest tylko kierunek liczenia dni, a tym samym typ relacji: w przypadku niedziel przedpościa jest to relacja typu *ante*, tutaj typu *post*.

Poszczególne frazy referujące niedziele należące do okresu wielkanocnego wyrażają relacje uporządkowanych numerycznie elementów do lokalizatora, którym, jak już wspomniałem, jest Wielkanoc. To numeryczne uporządkowanie znajduje swój wyraz we frazie w postaci określenia liczebnikowego członu głównego grupy, leksykalny wykładnik lokalizatora jest w tego rodzaju grupach determinatorem. Przyimek *post* profiluje typ relacji. Inaczej niż w przypadku fraz denotujących niedziele przedpościa czy frazy odnoszącej się do niedzieli *Pentecoste*, Niedziela Wielkanocna nie stanowi tu pierwszego punktu szeregu, jest tylko punktem lokalizującym liniowo uporządkowane i oznaczone numerycznie niedziele. Stąd też niedziela następująca po tym święcie to niedziela pierwsza. W analizowanych tekstach jest ona oznaczana przez syntagmy, które łączą tradycyjną nazwę tej niedzieli oraz frazę lokatywną, sytuując ją w ciągu liturgicznym: *Dominica in Albis. I post Pascha*¹⁶. Dla porównania warto dodać, że inną technikę lokalizacji niedziel powielkanocnych stosują kalendarze o tradycji prawosławnej, w których Pascha jest lokalizatorem i zarazem pierwszym elementem w ciągu uporządkowanych niedziel. Przytoczmy przykład z bułgarskiego kalendarza Cyryla i Metodego (Календаръ Св. Св. Кирилъ и Методий) z 1928 roku, gdzie, zgodnie z przyjętą konwencją, *Niedziela Biała* identyfikowana jest przez frazę: 2. Неделя след Пасха – Томина // 2-а Томина Недѣля¹⁷.

W obu analizowanych kalendarzach dziewiętnastowiecznych niedziele od drugiej do czwartej są oznaczane wyłącznie przez frazy lokatywne: *Dominica II post Pascha*, *Dominica III post Pascha*, *Dominica IV post Pascha*. Różnica widoczna jest tylko w odniesieniu do niedzieli piątej. W kalendarzu z początku stulecia konsekwentnie identyfikuje ją fraza lokatywna: *Dominica V post Pascha*, w kalendarzu z końca stulecia pojawia się tu syntagma łącząca w sobie nazwę własną niedzieli oraz frazę lokatywną: *Dominica Rogationum. V post Pascha*. Zamykająca okres wielkanocny *Dominica Pentecoste* jest jednocześnie lokalizatorem, w relacji do którego porządkowane są niedziele aż do okresu Adwentu. Stanowiąc punkt odniesienia w przestrzeni czasowej, nie wchodzi w skład liniowo uporządkowanych i oznaczonych numerycznie niedziel. Jest wyłącznie lokalizatorem dla każdej z nich z osobna. Stąd też niedziela następująca po tym święcie to niedziela pierwsza. Taki sposób konceptualizacji tej relacji lokatywnej znajduje swój wyraz językowy w postaci frazy zawierającej wykładnik semantycznych wartości lokatywnych jako determinatorów: *Dominica I post Pentecosten*, *Dominica II post Pentecosten*... *Dominica XXV post Pentecosten*. Frazy denotujące niedziele są tu

¹⁶ Nazwy Niedzieli Palmowej i Białej omówiono w artykułach: A. Sieradzki, *Nazwy Niedzieli Palmowej w tradycji Kościoła Zachodniego*, [w:] *Nazwa. Styl. Tekst*, red. A. Gajda, A. Pawłowska-Kościelniak, R. Zarębski, Łódź 2023, s. 213-228 oraz *Średniowieczne nazwy pierwszej niedzieli po Wielkanocy w Kościele zachodnim*, „Język. Religia. Tożsamość” 2023, z. 1, s. 229-240.

¹⁷ P. Borowiak, A. Sieradzki, *op. cit.*, s. 27.

eksponentami identycznych relacji jak te, które denotowały niedziele okresu wielkanocnego. Ten sposób identyfikacji zostaje uzupełniony we frazie odnoszącej się do pierwszej niedzieli omawianego okresu. Ponieważ jest to dodatkowo święto Trójcy św. w obu kalendarzach oprócz frazy lokatywnej pojawia się nazwa tego święta: *Dominica I post Pentecosten. Sacratissimi Trinitatis*.

Przed adwentem obydwie kalendarze wyodrębniają dodatkowy okres, miesiąc listopad, w którym lokalizowane są niedziele poprzedzające Adwent. Typ lokalizacji jest tu identyczny jak ten, który występuje w Wielkim Poście. Uporządkowane linowo i oznaczone numerycznie niedziele lokalizowane są na obszarze wyznaczanym przez wspomniany miesiąc. Analogicznie porządek liczbowy jest zgodny z czasowym przebiegiem miesiąca. Jest to jedyny w kalendarzach przykład lokalizatora spoza sfery sacrum. Przy czym żadna niedziela nie jest identyfikowana wyłącznie przez frazę nominalną wyrażającą lokalizację na obszarze wyodrębnionego jako lokalizator miesiąca. Zawsze jest to połączenie dwu fraz: komunikującej lokalizację w stosunku do niedzieli Pentecoste oraz lokalizację na obszarze wyznaczanym przez miesiąc November. Jako identyfikatory niedziel występują tu zatem regularnie dwie frazy o charakterze lokatywnym: *Dominica XXI post Pentecoste. I Novembris, Dominica XXII post Pentecoste. II Novembris, Dominica XXIII post Pentecoste. III Novembris, Dominica XXIV post Pentecoste. IV Novembris*.

Wszystkie niedziele Adwentu identyfikowane są tylko przez frazy wyrażające scharakteryzowaną wyżej relację lokatywną w Wielkim Poście. W funkcji determinatora we frazie identyfikującej niedzielę występują zatem wyłącznie frazy lokatywne: *Dominica I Adventus, Dominica II Adventus, Dominica III Adventus, Dominica IV Adventus*.

Niedziele po Bożym Narodzeniu nie są związane z żadnym świętem, stąd w analizowanych kalendarzach dziewiętnastowiecznych nie zostały dodatkowo wyróżniane ani przez nazwę, ani przez frazę lokatywną, która wyrażałaby którąś z omówionych wyżej relacji.

Ostatnim, wyodrębnianym w kalendarzach liturgicznych lokalizatorem jest *Epiphania*. Lokalizowane w relacji do niej niedziele zawsze identyfikowane są wyłącznie przez frazy lokatywne, które wyrażają relacje identyczne z wyrażanymi przez frazy denotujące niedziele w okresie wielkanocnym oraz po niedzieli Pentecoste. Zatem niedziela następująca po Epifanii to *Dominica I post Epiphania*, z kolei następne to odpowiednio: *Dominica II post Epiphania, Dominica III post Epiphania*.

Jeżeli niedziela wypada w oktawę święta, wówczas to oktawa staje się lokalizatorem, przy czym tam, gdzie niedziele porządkowane są numerycznie, obok frazy lokalizującej wśród/wewnątrz oktawy (infra) może pojawić się w determinatorze również fraza wskazująca miejsce danej niedzieli w zrelatywizowanym do lokalizatora szeregu, na przykład: *Dominica infra octava, I post Epiphania, Dominica infra octava Nativitatis*,

Dominica infra octava Ascensionis. Obecny we wszystkich frazach profilujący relację przymek *infra* wskazuje na lokalizację danej niedzieli nie tyle wewnątrz, ile wśród oktawy, ujmowanej jako ograniczony z dwu stron układ uporządkowanych liniowo dni. Uogólniając, można zatem przyjąć, że sama oktawa konceptualizowana jest w kalendarzach dziewiętnastowiecznych (jak i zapewne wcześniejszych) nie jako obszar, ale jako odcinek.

Nigdy lokalizatora w relacjach porządkujących niedziele nie stanowi Boże Narodzenie. Jest to sytuacja analogiczna do tej, którą spotyka się w formułach datacyjnych, gdzie również brak przypadków relacjonowania poszczególnych dni do tego święta¹⁸.

Identyfikacja niedziel w kalendarzu posoborowym

Odmienny typ uporządkowania w porównaniu z omówionym wyżej zastosowano w nowym, posoborowym kalendarzu katolickim, zatwierdzonym przez papieża Pawła VI w 1969 roku. Wprowadzono w nim konsekwentnie podział na okresy. Zgodnie z układem roku liturgicznego wyróżnia się w nim: Okres Adwentu (*Tempus Adventus*), Okres Bożego Narodzenia (*Tempus Nativitatis*), I okres zwykły (*Tempus per Annum*), Okres Wielkiego Postu (*Tempus Quadragesimae*), Okres Wielkanocy (*Tempus Paschale*), analogicznie jak w tradycyjnym kalendarzu kończący się niedzielą Pentecoste, II okres zwykły (*Tempus per Annum*). Jak pokazuje to zestawianie, brak w tym układzie ważnego we wcześniejszym kalendarzu okresu przedpościa.

Taki podział sprawia, że diametralnie zmienia się sposób porządkowania poszczególnych niedziel. Na poziomie organizacji przestrzennej ginie identyfikacja poprzez relację do wyodrębnionego lokalizatora, pozostaje wyłącznie lokalizacja na wydzielonym obszarze. W przyjętym przez nowy kalendarz uporządkowaniu niewidoczna staje się Wielkanoc, jako centralny punkt organizujący przestrzeń czasową, oraz wyznaczana przez nią niedziela Pentecoste, jako drugi z podstawowych elementów lokalizujących, według którego porządkowane były niedziele w dalszym ciągu roku. Jako lokalizator ginie również Epifania.

W nowym układzie poszczególne niedziele, uporządkowane liniowo i ponumerowane, identyfikuje się poprzez relację do obszaru, na którym są zlokalizowane. Nazwa tego obszaru jest członem różnicującym w każdej z fraz identyfikujących niedziele z danego okresu. Dla porównania w analizowanych wyżej kalendarzach takie lokatywne uporządkowanie wystąpiło tylko w przypadku niedziel Wielkiego Postu, Adwentu oraz Listopada.

¹⁸ A. Sieradzki, *Formuły komunikujące czas w rękopiśmiennych księgach miejskich Gniezna z XVII i XVIII wieku*, [w:] *Bezdroża komunikacji. Kontakt. Porozumienie. Akceptacja*, red. M. Baer, I. Lis-Wielgosz, E. Szperlik, Poznań 2022, s. 537-546.

Przegląd fraz identyfikujących niedziele rozpoczynam, podobnie jak poprzednio, od okresu poprzedzającego Wielkanoc. W nowym układzie jest to okres Wielkiego Postu.

Analizuję najpierw frazy w kalendarzu w wersji łacińskiej, by następnie przejść do rozwiązań zaproponowanych w układzie kalendarza polskiego.

Pierwszych pięć niedziel jest identyfikowanych wyłącznie przez frazy wyrażające lokalizację na obszarze czasowym. Są to kolejno: *Dominica I in Quadragesina*, *Dominica II in Quadragesina*, *Dominica III in Quadragesina*, *Dominica IV in Quadragesina*, *Dominica V in Quadragesina*. Obecny w tych frazach przyimek *in* profiluje relację lokalizacji na ograniczonym obszarze, w tym przypadku obszarze czasowym. Jak widać, twórcy nowego podziału zrezygnowali z ukształtowanych przez tradycję fraz typu *Dominica I Quadragesimae*, które mają schemat składniowy odpowiadający relacjom posesywnym. Tłumacze kalendarza na język polski pozostali tu przy terminologii przez stulecia wypracowanej na gruncie polskim i oznaczają niedziele przez frazy formalnie posesywne: 1. *Niedziela Wielkiego Postu*, 2. *Niedziela Wielkiego Postu*, 3. *Niedziela Wielkiego Postu*, 4. *Niedziela Wielkiego Postu*, 5. *Niedziela Wielkiego Postu*. Zgodnie z nową koncepcją katechetyczną niedziela szósta identyfikowana jest przez dwie nazwy. W kalendarzu łacińskim referująca ją fraza ma postać: *Dominica in Palmis de Passione Domini*, po stronie polskiej zaś: *Niedziela Palmowa Męki Pańskiej*. Ta nazwa łączy w sobie dwie tradycje: starszą – upamiętniania męki Chrystusa i młodszą (choć sięgającą czasów średniowiecza) – uroczyste procesje z palmami odprawiane na cześć wjazdu do Jerozolimy. W nowym układzie ginie z konieczności fraza oznaczająca 5. Niedzielę Wielkiego Postu: *Dominica Passionis*.

Wyłącznie przez nazwy własne identyfikowana jest Wielkanoc jako centralny punkt w roku liturgicznym. W obu kalendarzach różna jest jednak technika nominacyjna. Kalendarz łaciński ma tu frazę *Dominica Paschale in Resurrectione Domini*. Nazwa niedzieli (*Dominica Paschale*) zostaje tu relacyjnie włączona w podstawowe dla tego dnia wydarzenie, zmartwychwstanie Chrystusa. W kalendarzu polskim niedziela ta identyfikowana jest przez frazę: *Niedziela Zmartwychwstania Pańskiego*. Tylko łacińska nazwa Wielkanocy komunikuje równocześnie lokalizację na obszarze Tempus Paschale. We frazie polskiej takiej informacji brak.

Pozostałe frazy identyfikujące niedziele okresu wielkanocnego wyrażają relacje lokalizacji na wyróżnionym obszarze. Niedziele są tu porządkowane inaczej niż w kalendarzach historycznych. Przede wszystkim zmienia się lokalizator – to już nie niedziela wielkanocna, ale wydzielony obszar czasowy pomiędzy Wielkanocą a niedzielą Pentecoste. Sama Wielkanoc jest w nowym układzie pierwszym członem szeregowo uporządkowanych niedziel, pozostających w relacji lokatywnej z wyróżnionym Okresem Wielkanocy (Tempus Paschale). Efektem takiego ukształtowania

semantycznego jest pozycja Niedzieli Białej – w kalendarzach dziewiętnastowiecznych była to numerycznie pierwsza niedziela po Wielkanocy, w nowym układzie jest to niedziela druga. Poza jednym wyjątkiem wszystkie niedziele tego okresu identyfikowane są przez frazy wyrażające opisaną wyżej relację semantyczną: *Dominica II Paschae*, *Dominica III Paschae*, *Dominica IV Paschae*, *Dominica V Paschae*, *Dominica VI Paschae*, *Dominica VII Paschae*. W kalendarzu polskim są to odpowiednio: 2. *Niedziela Wielkanocna*, 3. *Niedziela Wielkanocna*, 4. *Niedziela Wielkanocna*, 5. *Niedziela Wielkanocna*, 6. *Niedziela Wielkanocna*, 7. *Niedziela Wielkanocna*. Niedziela następująca po Wielkanocy identyfikowana jest przez frazę lokatywną oraz nazwę własną w formie apozycji: 2. *Niedziela wielkanocna Miłosierdzia Bożego*. Obecna nazwa tej niedzieli pojawia się dopiero od 2000 roku. Wcześniej była to *Niedziela Przewodnia* lub *Niedziela Biała*. W analizowanych kalendarzach dziewiętnastowiecznych to bezwyjątkowo *Dominica in Albis*. Inna niż we wcześniejszych kalendarzach jest też podstawa semantyczna frazy lokatywnej. To już nie relacja typu *post*, ale *in*. Fraza 2. *Niedziela Wielkanocna* komunikuje bowiem lokalizację tego dnia na obszarze wyznaczanym przez Wielkanoc. W kalendarzach przedsoborowych, jak pokazują prowadzone wyżej analizy, były to relacje typu *post*.

Okres Wielkanocy zamyka niedziela, oznaczana w kalendarzu łacińskim przez tradycyjną nazwę *Dominica Pentecoste*, z kolei w kalendarzu polskim przez frazę *Niedziela Zesłania Ducha Świętego*. Dalej następuje drugi okres zwykły rozpoczynający się wyróżnioną przez nazwę własną *Niedzielą Najświętszej Trójcy*. Pozostałe niedziele tego okresu identyfikowane są w kalendarzu łacińskim przez frazy: *Dominica II Per Annum*, *Dominica IX per Annum*, *Dominica XXV per Annum* etc. W kalendarzu polskim odpowiadają im frazy lokatywne typu: 2. *niedziela zwykła*, 9. *niedziela zwykła*, 25. *niedziela zwykła* itp. Analogicznie jak w pozostałych okresach uporządkowane numerycznie niedziele lokalizowane są na wyróżnionym obszarze czasowym. Kontynuują one numerację zapoczątkowaną w pierwszym okresie zwykłym. Występujący zarówno w nazwie okresów, jak i we frazach referujących poszczególne niedziele przymiotnik *zwykły* jest tu rezultatem typowej dla języka polskiego kategoryzacji dni na święte i zwykłe. We frazach łacińskich jest to niedziela w roku (*per Annum*), niezwiązana bezpośrednio z żadnym świętem.

Ten okres kończy oznaczana wyłącznie nazwą własną *Niedziela Jezusa Chrystusa Króla Wszechświata*, łac. *Dominica Domini nostri Iesu Christi Universorum Regis*.

Wyłącznie przez frazy lokatywne identyfikowane są niedziele w czasie Adwentu. W kalendarzu łacińskim występują frazy: *Dominica I Adventus*, *Dominica II Adventus*, *Dominica III Adventus*, *Dominica IV Adventus*, w polskim: 1. *Niedziela Adwentu*, 2. *Niedziela Adwentu*, 3. *Niedziela Adwentu*, 4. *Niedziela Adwentu*. Frazy denotujące poszczególne niedziele tego okresu wyrażają relację do wyróżnionego obszaru.

W obydwu kalendarzach na oznaczenie niedziel adwentowych przyjęto utrwalone już w kalendarzach wcześniejszych typy grup nominalnych.

Zarówno w kalendarzu łacińskim, jak i polskim niedziele w Okresie Bożego Narodzenia identyfikowane są przez nazwy własne motywowane faktami z życia Chrystusa. Pierwsza związana jest z jego życiem w rodzinie: *Dominica Sanctae Familiae Jesu, Mariae et Joseph*, *Niedziela Świętej Rodziny Jezusa, Maryi i Józefa*, druga z rozpoczęciem działalności publicznej: *Niedziela Chrzest Pański*. W kalendarzu łacińskim ta niedziela identyfikowana jest przez frazę lokatywną oraz nazwę: *Dominica III post Nativitate. In Baptismate*. Poświadczona tu fraza jako jedyna w całym kalendarzu wyraża relację niedzieli do wyróżnionego lokalizatora, którym jest Boże Narodzenie. W tekście polskim brak przykładów na taki sposób identyfikacji.

Tylko w kalendarzu łacińskim poświadczona została fraza wyrażająca lokalizację niedzieli w oktawie: *Dominica in octava Nativitatis Domini*. Profilujący relację lokatywną przymek *in* wskazuje, że sama oktawa konceptualizowana jest tutaj jako ograniczony obszar. Przypomnijmy, że frazy zapisane w kalendarzach dziewiętnastowiecznych notują frazy wyrażające lokalizację niedzieli w oktawie ujmowanej jako odcinek.

Podsumowanie

Niedziele w analizowanych kalendarzach liturgicznych są identyfikowane na dwa sposoby: przez nazwy własne oraz przez frazy nominalne wyrażające określony typ relacji lokalizującej w czasie. Wyjątkowo niedziele Wielkiego Postu zostały w tekstach zidentyfikowane przez grupy nominalne formalnie posesywne, które są prawdopodobnie transpozycjami grup wyrażających, analogicznie jak inne frazy referujące ten dzień tygodnia w kalendarzach liturgicznych, relacje lokatywne. Nazwami własnymi wyróżnione zostają niedziele ważne w toku liturgicznym. W obu kalendarzach, zarówno przed-, jak posoborowym, znajduje się ich niewiele. Inna jest też geneza poszczególnych nazw oraz pełniona przez nie funkcja. W kalendarzach starszych są one rezultatem wielowiekowej ewolucji kalendarza liturgicznego, stąd same przez się nie niosą informacji o istocie danego dnia. Co więcej, często wiązano z nimi sytuacje, które nie miały wiele wspólnego z funkcją, którą pełniły w momencie powstania, na przykład *Dominica Pentecoste*, *Dominica in Albis*¹⁹. W kalendarzach trwały jako element tradycji. Jedna z nich, *Dominica Pentecosten*, znalazła się też w posoborowym kalendarzu łacińskim. Nazwy własne jako identyfikatory niedziel szeroko reprezentowane są w kalendarzach posoborowych, przy czym zrezygnowano z nazewnictwa tradycyjnego, zastępując je

¹⁹ A. Sieradzki, *Średniowieczne nazwy pierwszej niedzieli po Wielkanocy w Kościele zachodnim*, „Język. Religia. Tożsamość” 2023, z. 1, s. 229-240.

rozbudowanymi frazami niosącymi informację o istocie danego dnia w toku liturgicznym, *Dominica Sanctae Familiae Jesu, Mariae et Joseph, Niedziela Świętej Rodziny Jezusa, Maryi i Józefa*. W czasie powielkanocnym niektóre niedziele są identyfikowane zarówno przez nazwę własną, jak i przez frazę wskazującą relację do wyróżnionego w przestrzeni kalendarza lokalizatora. Ten sposób identyfikacji występuje zarówno w kalendarzach dziewiętnastowiecznych, jak i współczesnych.

Wszystkie nazwy własne wyrażane są w badanych kalendarzach wyłącznie przez grupy nominalne oparte na rzeczowniku *niedziela* (*dominica*), co formalnie różni je od fraz nominalnych denotujących niedziele, a wyrażających określony typ czasowej relacji lokatywnej, które oparte są bezwyjątkowo we wszystkich kalendarzach na grupie nominalnej z określnikiem liczebnikowym (*Dominica prima post Pascha*). Ta różnica spowodowana jest tym, że nazwy własne powstawały poprzez orzekanie określonych wartości semantycznych o konkretnej niedzieli w roku. We frazach lokatywnych zawarta jest natomiast informacja o lokalizacji danej niedzieli, która jako jedna z wielu została wybrana spośród uporządkowanych liniowo i numerycznie oraz zlokalizowanych na obszarze wyznaczonym przez lokalizator bądź na obszarze niezależnie wydzielonym w podziale roku liturgicznego.

Frazy lokatywne, acz obecne we wszystkich badanych tekstach, wyrażają relacje semantyczne różniące się typem lokalizatora. W kalendarzach przedsoborowych naczelnym punktem roku, w stosunku do którego lokalizowano niedziele, była Wielkanoc. Ona wyznaczała okres Wielkiego Postu, ona (jako lokalizator konceptualizowany jako punkt) lokalizowała też kolejne niedziele występujące po niej, ona wyznaczała również miejsce niedzieli Pentecoste, która stawała się z kolei punktowym lokalizatorem dla niedziel aż do czasu Adwentu. Dodajmy, że w kalendarzach tradycyjnych lokalizatorem o charakterze punktowym była jeszcze tylko Epiphania. Poza tym wyróżniano też lokalizatory ujmowane jako obszar – Wielki Post i Adwent oraz odcinek (oktawa). Szczególny charakter w tym układzie ma miesiąc November, w którym lokalizowano niedziele przed okresem Adwentu. Ta różnorodność lokalizatorów sprawia, że frazy lokatywne identyfikujące niedziele komunikowały relacje niedziel do Wielkanocy, niedzieli Pentecoste oraz Epifanii ujmowanych punktowo, czy do Wielkiego Postu i Adwentu, traktowanych jako ograniczony obszar, wreszcie do oktawy ujmowanej jako odcinek czasu. W nowych kalendarzach liturgicznych ten wykształcony przez stulecia układ został zarzucony. Cały cykl liturgiczny podzielono na odcinki zwane po polsku okresami, w kalendarzu zaś łacińskim określanymi mianem *tempus* (np. *Okres Adwentu, Tempus Adventus*). Są one bezwyjątkowo ujmowane jako obszar. Taki podział przestrzeni kalendarza sprawił, że frazy lokatywne niosą wyłącznie informację o lokalizacji niedziel na wydzielonym w ciągu roku, ujmowanym jako ograniczony, obszarze.

Wyjątkowe na tym tle są nazwy *Dominica Septuagesima*, *Dominica Sexagesima*, *Dominica Quadragesima* oraz *Dominica Pentecoste*. Stanowią one najstarsze dziedzictwo kalendarza liturgicznego, pojawiły się już u jego zarania między VI a VII wiekiem²⁰.

Świętowanie Wielkanocy obejmowało w pierwszych wiekach chrześcijaństwa pięćdziesiąt dni, od święta Zmartwychwstania do niedzieli, którą nazwano za Grekami *Pentecoste*. Sama nazwa niedzieli ma charakter liczebnikowy i komunikuje o jej miejscu w ciągu wyróżnionych po święcie Paschy dni. Wskazuje również na sposób liczenia kolejnych dni przyjęty od starożytnego Izraela²¹. Tę samą metodę zastosowano też, by wyznaczyć niedziele poprzedzające Wielkanoc. W nowym układzie tylko *Dominica Quinquagesima* przypada dokładnie w pięćdziesiątym dniu przed Wielkanocą. Pozostałe, również poprzez liczebnik porządkowy komunikujące położenie w określonym dniu przed Paschą, wypełniają tylko kognitywny model porządkujący niedziele przedpościa. Wszystkie niedziele tego okresu wyrażają jako jedyne lokalizację przed Wielkanocą. Pozostałe frazy wyrażające różnego typu relacje lokatywne niosą zawsze informację o lokalizacji po wyróżnionym w czasowej przestrzeni kalendarza lokalizatorze.

Bibliografia

- Bacchiocchi S., *Od soboty do niedzieli*, Warszawa 1985.
- Borowiak P., Sieradzki A., *Typ uporządkowania roku liturgicznego a sposoby identyfikacji niedziel (bułgarski prawosławny kalendarz liturgiczny i polski katolicki kalendarz liturgiczny)*, „Limes slavicus” 2018, 3: Культурни концепти на славянството, s. 23-36.
- Breza E., *Pięćdziesiątnica i nazwy podobne*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 1987, t. 40, nr 5, s. 417-420.
- Directorium persolvendi rite officii divini ad usum universi cleri saecularis Dioeceseos Cracoviensis pro Anno aerae vulgaris MDCCCXL*, Cracoviae 1840.
- Eliade M., *Sacrum. Mit. Historia*, przekł. A. Tatarkiewicz, Warszawa 1970.
- Justyn Męczennik, *I Apologia*, Kraków 2004.
- Kalendarz liturgiczny dla Archidiecezji Poznańskiej na Rok Pański 2017/2018*, Poznań 2017.
- Lyons J., *Semantyka*, t. 2, Warszawa 1989.
- Ordo celebrandi officium divinum et missam secundum calendarium romanum generale*. [...] *Pro anno liturgico 2016-2017*, Romae 2016.
- Ordo Divini Officii Recitandi Sacrique Celebrandi ad usum Venerabilis Cleri Saecularis Dioecesis Cracoviensis pro Anno Bissextili 1888*, Cracoviae 1888.
- Sieradzki A., *Formuły komunikujące czas w rękopiśmiennych księgach miejskich Gniezna z XVII i XVIII wieku*, [w:] *Bezdroża komunikacji. Kontakt. Porozumienie. Akceptacja*, red. M. Baer, I. Lis-Wielgosz, E. Szperlik, Poznań 2022, s. 537-546.

²⁰ Zob. H. Wąsowicz, *op. cit.*, s. 113.

²¹ E. Breza, *Pięćdziesiątnica i nazwy podobne*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 1987, t. 40, nr 5, s. 417-420.

- Sieradzki A., *Nazwy Niedzieli Palmowej w tradycji Kościoła Zachodniego*, [w:] *Nazwa. Styl. Tekst*, red. A. Gajda, A. Pawłowska-Kościelniak, R. Zarębski, Łódź 2023.
- Sieradzki A., *Średniowieczne nazwy pierwszej niedzieli po Wielkanocy w Kościele zachodnim*, „*Język. Religia. Tożsamość*” 2023, z. 1, s. 229-240.
- Simon M., *Cywilizacja wczesnego chrześcijaństwa*, Warszawa 1979.
- Taylor J.R., *Gramatyka kognitywna*, Kraków 2007.
- Wąsowicz H., *Chronologia średniowiecza*, Lublin 2016.

Językowa identyfikacja niedziel w dwóch typach kalendarza liturgicznego

Streszczenie: W artykule przedstawiam sposoby identyfikacji niedziel w zależności od typu organizacji przestrzeni czasowej kalendarza liturgicznego. Podstawę analizy stanowią dwa typy kalendarza: kalendarz tradycyjny oraz nowy, posoborowy kalendarz liturgiczny, zatwierdzony do użytku kościelnego w 1969 roku. W obu typach kalendarzowych odmiennie organizowana jest przestrzeń czasowa roku liturgicznego, co przekłada się bezpośrednio na sposób porządkowania poszczególnych niedziel w skali czasowej. Jako elementy tak ukształtowanego układu niedziele porządkowane są w przestrzeni czasowej kalendarza z przywołaniem różnego typu relacji, w jakie wchodzi z wyznaczonymi w przestrzeni roku świętami lub okresami liturgicznymi.

Kształtowany ewolucyjnie kalendarz przedsoborowy jako lokalizatory wydzielał, konceptualizowane jako punkt, Wielkanoc (jako centralny moment organizacji roku liturgicznego), niedzielę Pentecoste oraz Epifanię, a także, konceptualizowane jako obszar, Advent i Wielki Post. Szczególny charakter w kalendarzach przedsoborowych w tym układzie ma miesiąc November, w którym lokalizowano niedziele przed okresem Adventu. W kalendarzu posoborowym identyfikacja niedziel następuje wyłącznie przez relację do wydzielonych w ciągu roku liturgicznych obszarów czasowych. Relacje te są symbolizowane przez frazy typu: łac. *Dominica secunda post Pascha*, pol. *Druga niedziela po Wielkanocy*, w których człon *Dominica secunda* oraz *Druga niedziela* komunikują o sposobie liczenia poszczególnych niedziel w relacji do lokalizatora, który wyrażany jest w tych frazach przez człon drugi.

Szczególna na tym tle jest nazwa *Dominica Pentecoste*, która genetycznie jest liczebnikiem i komunikuje o miejscu w ciągu wyróżnionych po święcie Paschy dni. Ten sam sposób liczenia dni, przyjęty od starożytnego Izraela, widoczny jest także w liczebnikowych nazwach dni przedpościa (np. *Dominica Septuagesima*).

Słowa kluczowe: frazy nominalne, identyfikacja niedziel, kalendarz liturgiczny

The linguistic identification of Sundays in two types of liturgical calendars

Summary: This article presents methods for identifying Sundays based on the organizational approach to the temporal space in liturgical calendars. The analysis centers on two types of calendars: the traditional calendar and the post-Vatican II liturgical calendar, which was approved for church use in 1969. Each calendar type uniquely organizes the temporal space of the liturgical year, which directly impacts the sequencing of individual Sundays throughout the year. As components of these structured systems, Sundays are arranged within the temporal framework of the calendar, referencing various types of relationships they establish with designated liturgical feasts or periods within the annual cycle.

The evolutionarily developed pre-Vatican II calendar designated Easter-as the pivotal moment in organizing the liturgical year-Pentecost Sunday, and Epiphany as locators, conceptualized

as points. Additionally, Advent and Lent were conceptualized as areas. Notably, the month of November in pre-Vatican II calendars featured a distinctive arrangement where Sundays preceding the Advent period were located. In contrast, the post-Vatican II calendar identifies Sundays solely through their relation to designated liturgical periods within the year. These relationships are symbolized by phrases such as “Dominica secunda post Pascha” (Latin for “Second Sunday after Easter”), where the elements “Dominica secunda” and “Second Sunday” communicate the method of counting individual Sundays relative to the locator, which is expressed in these phrases by the word “second”.

Particularly noteworthy in this context is the name “Dominica Pentecoste”, which is inherently a numeral and indicates its position within the distinguished days following Easter. This method of counting days, adopted from ancient Israel, is also evident in the numeral names of days in the pre-Lenten period, such as “Dominica Septuagesima”.

Keywords: nominal phrases, identification of Sundays, liturgical calendar